

MANGORA ACALYPHA

*FarDU Phd. - S.Ahmadjonova**FarDU magistr. - S.Adxamova*

Annotatsiya: Respublikamizda biologik xilma-xillikni asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va xayvonot dunyosini muxofaza qilish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada jumladan, umurtqasiz xayvonlarni inventarizatsiyalash, kadastrlash va noyob turlarini saqlab qolish usullarini ishlab chiqishga doir qator natijalarga erishildi. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustivor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida¹ «...atrof-muxit va genofondga ta'sir etayotgan muammolarni bartaraf etish yuzasidan vazifalar belgilab berilgan. Ushbu vazifalardan kelib chiqqan xolda, Farg'ona vodiysi o'rgimchaksimonlar faunasi zamonaviy xolatini baholash ekologiyasi va xayot siklini asoslash, kamyob va ximoyaga muxtoj turlarini saqlab kolish chora-tadbirlarini ishlab chiqishga qaratilgan tadqiqotlar dolzarb xisoblanadi.

Kalit so'zlar: Ekologiya, o'rgimchak, strategiya, mangora acalypha, atrof-muxit.

Kirish. Araneid o'rgimchak *Mangora acalypha* (Walckenaer, 1802) ning ikkita namunasi dastlab Finlandiyada topilgan. Keyinchalik o'rgimchaklar ustida ko'p izlanishlar olib borilishi natijasida 1930-yillarda to'plangan Krogerus (1960) *Mangora* akalifani turlar toifasiga kiritdi. *Ledum-Calluna* torf botqoqlarida ham o'rgimchak turlarini topdi. Finlyandiyaning eng janubiy materikida (G'arbiy Uusi *Mangora acalypha* Finlyandiya uchun yangi, boshqa yozuvlar bilanshimolga yoyilgan araneid turlari (Araneae, Araneidae) Niklas R. Fritzen, Seppo Koponen va Timo Pajunen Fritzen, N.R., Zoologiya muzeyida *Mangora* akalifasining ikkita namunasi (Walckenaer, 1802) qarag'ayzorlarda topilgan.

2015 yilda Aland orollaridagi Hammarland (so'nggi 15 yil ichida) beshta araneid turi Finlyandiya uchun yangi tur bo'lib qayd etilgan. Bular *M. acalyphadan* tashqari, *Agalenatea redii* (Scopoli, 1763), *Argiope.bruennichi* (Scopoli, 1772), *Larinioides sclopetarius* (Clerck, 1757), *Neoscona adianta* (Walckenaer, 1802). Fin Araneidae nashrida (Palmgren 1974), *Mangora* haqida hech qanday eslatma yo'q va keyinchalik Finlyandiya nazorat ro'yxatiga kiritilmagan.

Xuddi shu muallifning topgan o'rgimchak turlari (Palmgren 1977), Krogerus o'rganib (1960) tomonidan nashr etilgan.

¹Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон

“Ўзбекистон Республикасининг янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони

Hozirgi kunga kelib Respublikamizda hususan Farg‘ona vodiysida ham o‘rgimchak turlari ustida ko‘pgina izlanishlar olib borilmoqda. O‘rgimchaklar turkumi Clerck, 1757 bo‘gimoyoqli xayvonlar (Arthropoda) tipining Yer yuzida eng keng tarqalgan kosmopolit turkumlaridan biri bo‘lib (Белослудцев, 2018), ularni ilmiy asosda tadqiq etish bugungi kun zoologiyasining oldida turgan eng muxim vazifalaridan biri xisoblanadi. O‘rgimchaklarga oid tadqiqotlar tarixini K. G.Mixaylov (Mikhailov, 2016) shartli ravishda 3 bosqichga bo‘lgan: dastlabki birinchi bosqich ma’lumotlarning to‘planishi (XVIII asr 1860-yillarda), ikkinchi tasviriy faunistika (1870-yillar-1967-yillar), uchinchi bosqich tavsiflovchi taksonomiya (1967-yildan hozirgi kungacha) (Mikhailov, 2016).

O‘RGIMCHAKLAR TURKUMI VAKILLARI SONI ADABIYOTLARDA TURLAR BERILISHI NAFAQAT ULARNING XILMA-XILLIGINI, SHU BILAN BIRGA DUNYO BO‘YICHA ENG KO‘P TADQIQ ETILADIGAN ORGANIZMLAR JAMOASI EKANLIGIGA BOG‘LIQ (ИВАНОВ, 1965). V.P.TISHENKO MA’LUMOTLARIGA KO‘RA O‘RGIMCHAKLARNING TURLAR SONI XAR YILI 250-300 TAGA OSHIB BORADI (ТЫЩЕНКО, 1971). BUGUNGI KUNDA O‘RGIMCHAKLARNING DUNYO BO‘YLAB 114 OILAGA MANSUB 50619 TURI TARQALGAN (WORLD SPIDER CATALOG 2022. VERSION 23.5.)

Markaziy Osiyo xududidagi araxnofaunasi tadqiq etish XIX asrning oxirgi choragida boshlangan bo‘lib, unga oid dastlabki ma’lumotlarni A.Kroneberg tomonidan berilgan (Кронеберг, 1875). U Fedchenkoning Turkiston o‘lkasidan turli organizmlar, jumladan, umurtqali va umurtqasiz xayvonlar, o‘simliklarga oid to‘plangan materiallari asosida yaratgan "Turkistonga sayoxat" asaridan foydalangan holda, o‘z ishlarida hozirgi Markaziy Osiyoda tarkalgan 146 tur o‘rgimchak haqida ma’lumot beradi. Uning ma’lumotlari asosan o‘rgimchaklarning turli biosenozda tarqalish tezligi, mavsumiy ko‘payish, tashqi tuzilishdagi farqli jihatlarini qamrab oladi. Shulardan 127 tur o‘rgimchakni Markaziy Osiyo xududida uchrashini qayd etadi (Кронеберг, 1875).

Oradan deyarli yarim asrlik vaqt o‘tib, D.Ye.Xaritonov hozirgi MDX davlatlari

xududi uchun o'rgimchaklar zoogeografik xaritasini ishlab chikdi. Unga ko'ra mintaqadagi o'rgimchaklar 29 oila, 222 uruqqa mansub 1068 tur va 38 tur xilidan iborat bo'lgan. Muallifning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra, mintaqadagi 427 tur, ya'ni mavjud turlarning 39 tasi mintaka uchun endemik xisoblanib, dunyoning boshqa xududlarida uchramaydi shulardan 18 ta tur aynan Markaziy Osiyoda uchrashi ko'rsatiladi (Харитонов, 1937).

Markaziy Osiyoda aynan O'zbekiston, ayniqsa, Farg'ona vodiysi xududida o'rgimchaklar boshqa mintaqalardan farqli ravishda nisbatan kam o'rganilgan. O'zbekiston xududi araxnofaunasini yagona o'zbek olimi N.E.Ergashev o'rgangan (Эргашев, 1990).

Xozirgi vaqtda K.G.Mikhailov ma'lumotlariga ko'ra O'zbekistonda o'rgimchaklarning 343 turi bor (Mikhailov, 2022).

Farg'ona vodiysidagi o'rgimchaklari faqatgina B.Baxromova "Farg'ona vodiysi o'rgimchaklari faunasi va ekologiyasi" ni o'rgangan va uning ma'lumotlariga ko'ra Farg'ona vodiysida uchraydigan o'rgimchaklar 20 oila, 33 urug'ga mansub 44 turdan iborat ekanligi ma'lum bo'ldi (Baxromova, 2022).

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Almquist, S. Swedish Araneae, part 2 – families Dictynidae to Salticidae. Insect Systematics & Evolution, Supplement 2006. 63: 285-601
2. Almquist, S. Swedish Araneae, part 1 – families Atypidae to Hahniidae (Linyphiidae excluded). Insect Systematics & Evolution, Supplement 2005 - 62: 1-284
3. American Arachnological Society
<https://www.americanarachnology.org/about-arachnids/arachnid-orders/scorpiones/> (murojaat etilgan sana: **06.06.2023**)
4. Bird TL, Wharton RA, Prendini L (2015) Cheliceral morphology in Solifugae (Arachnida): primary homology, terminology, and character survey // Bull Am Mus Nat Hist , 2015 – 916 no (1): p 1–356
5. Birula, A.A. 1938. Arachnides, Ordo Solifuga. In Faune de l'URSS. Vol. 1(3): i–vii, 1–173. L'Académie des Sciences de l'URSS: Moscow, Leningrad. (in Russian)
6. Dunlop, J.A. & Rössler, R. 2003. An enigmatic, solifuge-like fossil arachnid from the Lower Carboniferous of Kamienna Góra (Intra-Sudetic Basin), Poland. Paläontologische Zeitschrift, Stuttgart 77(2): 389–400.
7. Dunlop, J.A., Wunderlich, J. & Poinar Jr, G.O. 2004. The first fossil opilioacariform mite (Acari: Opilioacariformes) and the first Baltic amber camel spider (Solifugae). Transactions of the Royal Society of Edinburgh: Earth Sciences 94: 261–273.
8. Emerit M. Nouvelle technique de montage d'appendices d'arancides. // Bull. Soc.

zool. France, 88, (1963), 351-352.

9. Evert E. Lindquist .THE CANADIAN ENCYCLOPEDIA.
<https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/arachnida> (murojaat etilgan sana: **26.05.2023**)
11. Fischer von Waldheim G. Zoognosia tabulis synopticis illustrata //Usum Prælectionum Academiæ Imperialis Medico-Chirurgicæ Mosquensis Edita. – 1813. – T. 1.
12. Gertsch, Willis John , Polis, Gary A. , Clarkson, Jesse Dunsmore and Culin, Joseph. "scorpion". Encyclopedia Britannica.
<https://www.britannica.com/animal/scorpion> 20 Sep. 2022,. Accessed 7 January 2023.
13. Giribet, G., & Ribera, C.. A review of arthropod phylogeny: new data based on ribosomal DNA sequences and direct character optimization.// Cladistics, (2000) – no 2,16 p 204-231.
14. Gromov, A.V. 2000. Solpugids of the genus Eusimonia Kraepelin 1899 (Arachnida: Solifugae, Karschiidae) of Central Asia. Pp. 79–86. In Proceedings of the 18th European Colloquium of Arachnology (P. Gajdoš & S.Pekár, eds.). Ekológia, Bratislava 19, Supplement 3.
15. Harvey M. S. Catalogue of the smaller arachnid orders of the world: Amblypygi, Uropygi, Schizomida, Palpigradi, Ricinulei and Solifugae. – Csiro Publishing, 2003.
16. Harvey, M.S. 2002. The neglected cousins: what do we know about the smaller arachnid orders? The Journal of Arachnology 30: 357–372.
17. Harvey, M.S. 2003. Catalogue of the Smaller Arachnid Orders of the World: Amblypygi, Uropygi, Schizomida, Palpigradi, Ricinulei and Solifugae. CSIRO Publishing: Collingwood, Australia.
18. Hasanov I.A., G‘ulomov P.N., Qayumov A.A. O‘zbekiston tabiiy geografiyasi – Toshkent. Universitet nashriyoti. 2010. – 4-50-b.
19. Jackson, Duncan E. "Nutritional ecology: a first vegetarian spider." // Current Biology, 2009, no. 19 : R894-R895.
20. Jocqué R., Dippenaar-Schoeman A. S. Spider families of the world. – 2006. 5-330 p
21. Эргашев Н.Э. Экология ядовитых пауков Узбекистана. - Тошкент: Фан, 1990. – 5-193 с
22. В.Бахрамова “Farg‘ona vodiysi o‘rgimchaklari faunasi va ekologiyasi” (Бахрамова., 2022)